



อย่างไร คือ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ

สุพรรณสิริ วัฒนกานนท์
สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นคำที่ยากจะอธิบายถึงความหมาย นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ ซึ่งสรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณคือการคิดระดับสูงซึ่งรวมถึงทัศนคติของผู้หนึ่งที่ใช้กระบวนการรวบรวม กลั่นกรอง วิเคราะห์ และประเมินข้อมูลเพื่อหาหลักฐานมาสนับสนุนคำตอบต่อปัญหา ข้อขัดแย้ง ความเชื่อหรือการกระทำของตน การคิดอย่างมีวิจารณญาณที่มีคุณภาพยังต้องอาศัยองค์ประกอบของเหตุผลและมาตรฐานทางความคิดมาพิจารณาประกอบ การฝึกฝนการใช้การคิดอย่างมีวิจารณญาณจะช่วยพัฒนาและปลูกฝังคุณสมบัติของนักคิดที่ดีให้เกิดขึ้น

คำสำคัญ : การคิด, ความคิด, วิจารณ์, การคิดอย่างมีวิจารณญาณ

ABSTRACT

Critical thinking is a term most people find it hard to give a precise meaning. Some definitions from academics are presented. It can be concluded that critical thinking is a high level thinking including attitudes aiming to find an answer to a problem or an argument by giving reliable reasons to support one's belief or action. Elements of thought and intellectual standards are criteria needed to ensure the quality of reasoning. By fostering critical thinking skill systematically, intellectual traits of a good thinker will be developed.

Keywords: Critical thinking, thought, thinking

แนวคิดพื้นฐาน

การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์ประการหนึ่งของการศึกษาทุกระดับ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการใช้ชีวิตในสังคมยุคดิจิทัล ซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่ไหลหลั่งมาจากสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อดั้งเดิมเช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือแม้แต่สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่นใน



ปัจจุบัน ผู้ที่อยู่ในแวดวงการศึกษาต่างตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ความคิดเพื่อกลั่นกรองข้อมูลเหล่านี้ แต่อย่างไรที่เรียกว่าคิดอย่างมีวิจารณญาณ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณตามความเห็นของทิสนา แคมมณี (2544, หน้า 78) เป็นความคิดที่สะท้อนออกมาอย่างมีเหตุผล เพื่อแสดงการตัดสินใจว่าจะเชื่อ หรือทำอะไร ความคิดใดจะมี “เหตุผล” ก็ต่อเมื่อสามารถที่จะอธิบายข้อถกเถียงโต้แย้ง (argument) ได้อย่างสมเหตุสมผล โดยมีหลักฐานยืนยันที่น่าเชื่อถือได้

เกลเซอร์ (Glaser, 1941 อ้างถึงใน Stella Cottrell, 2005, p. 275) ให้ความหมายของการคิดเชิงวิจารณ์ว่า คือการพยายามที่จะยับยั้งตรวจสอบความเชื่อ หรือ ปัญหาใด ๆ ก็ตาม เพื่อจะหาหลักฐานมาสนับสนุนความรู้ หรือความเชื่อนั้น อันจะนำไปสู่ข้อสรุปจากหลักฐานดังกล่าว เกลเซอร์ให้ความสำคัญกับเรื่องต่อไปนี้ คือ

1. ความยับยั้งที่จะพิจารณาประเด็นนั้นอย่างรอบคอบ ระมัดระวังมากกว่า 1 ครั้ง
2. ประเมินคุณค่าหลักฐานที่นำมาใช้สนับสนุนความเชื่อหรือความคิดใด ๆ
3. พิจารณาว่าความเชื่อหรือแนวคิดนั้น นำไปสู่ข้อสรุปใด เป็นข้อสรุปที่เหมาะสม และมีเหตุผลหรือไม่ ถ้าไม่ใช่ความเชื่อหรือความคิดนั้น ควรจะได้รับการทบทวน

พอลและเอลเดอร์ (Paul & Elder, 2008: 3) มีความเห็นว่าเป็นศิลปะแห่งการวิเคราะห์และประเมินการคิดในเรื่องใด ๆ หรือปัญหาใด ๆ ด้วยแนวคิดที่มุ่งไปสู่การปรับปรุงวิธีคิดของตนเองให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ เป็นการขึ้นนำด้วยตนเอง ปรับแก้ไขวิธีคิดตนเองโดยใช้มาตรฐานทางปัญญาที่มุ่งสู่ความเป็นเลิศอย่างระมัดระวัง การคิดเชิงวิจารณ์จะช่วยในการติดต่อสื่อสารและเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพ ช่วยนำไปสู่ความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะการคิดแบบถืออัตตะ (Egocentrism) และการคิดแบบถือพวก (Sociocentrism) ซึ่งมีติดตัวมาตามธรรมชาติ

สภาแห่งชาติเพื่อความเป็นเลิศด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (The National council for Excellence in Critical thinking, 1996 cited in George E. Marsh 2, 2001: 1 อ้างถึงใน พล กฤษ ตันติยานุกูล, 2547: 14) ได้ให้ความหมายว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนเพื่อให้มีทักษะในด้านการสรุปความคิดรวบยอด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การนำไปใช้ การตัดสินใจที่น่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้มาจากการสังเกตและการสังเกต

คอตเทรล (Cottrell, 2005: 2) อธิบายว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นความคิดในระดับสูงเป็นเครื่องมือที่ใช้ความสงสัยของตนในเชิงสร้างสรรค์ อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อวิเคราะห์สิ่งที่เผชิญอยู่ว่าถูก เป็นจริง ใช้ได้ผลหรือไม่ การคิดอย่างมีวิจารณญาณมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นโต้แย้ง

(argument) ที่อยู่ในรูปของข้อมูลข่าวสาร ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของคำพูด ข้อเขียน การกระทำ หรือปรากฏอยู่ในสื่อลักษณะอื่น การคิดอย่างมีวิจารณญาณ จะช่วยให้ผู้นั้นระบุถึงข้อมูลที่ซ่อนอยู่ได้อย่างถูกต้อง โดยการใช้เหตุผลสนับสนุนเพื่อประเมินความเชื่อ หรือการกระทำของตน

ดังนั้นการคิดอย่างมีวิจารณญาณจึงไม่ใช่ความคิดพื้นฐานทั่วไปในชีวิตประจำวัน หากเป็นความคิดระดับสูง ที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์และประเมินเพื่อหาเหตุผลในเรื่องราว หรือปัญหาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าการคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องการหาคำตอบให้กับปัญหาหนึ่งการหาคำตอบดังกล่าวต้องอาศัยความเป็นเหตุเป็นผลของข้อมูล หาใช้สิ่งที่คิดเอง หรือฟังผู้อื่นมา ซึ่งความมีเหตุผลของความคิดนั้นมืองค์ประกอบตามคำอธิบายของพอล (Paul, 2002: 68-96) 8 ประการ ดังนี้

1. เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ (goal) หมายถึงต้องรู้ว่าอะไรคือจุดมุ่งหมายของการคิด การที่ไม่ตระหนักอย่างชัดเจนว่าคิดเพื่ออะไร จะไม่สามารถเกิดความคิดที่ดีได้ การที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่น หรือแม้กระทั่งความคิดของตนเอง จำเป็นต้องรู้ว่าคิดเพื่ออะไร ทำเพื่ออะไร มีจุดหมายใด มุ่งไปสู่ทิศทางไหน การคิดที่มีเหตุผล เป็นการคิดที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่เป็นตัวริเริ่มให้เกิดความคิดนั้น สเตบบิง (Stebbing, 1939 อ้างถึงใน Paul, 2002: 76)

2. การตั้งคำถาม (question) หมายถึง ความพยายามที่จะตั้งประเด็นคำถามให้ชัดเจนว่าปัญหาคืออะไร อะไรคือประเด็นหลักที่ต้องการแก้ไข หรือหาคำตอบเพราะหากคำถามเปลี่ยนหลักเกณฑ์ในการหาคำตอบก็จะเปลี่ยนไปด้วย ถ้ามีการปรับแก้ปัญหา ก็จำเป็นต้องปรับแก้วิธีการด้วยเช่นกัน

3. ข้อมูล (information) หมายถึง การหาข้อมูล ข้อเท็จจริง หรือประสบการณ์ เพื่อสนับสนุนข้อสรุปและเหตุผล ข้อมูลที่ใช้จำต้องถูกวิเคราะห์และประเมิน

4. ข้อสรุป (inference) หมายถึง การใช้บางสิ่งบางอย่างเป็นเกณฑ์ในการหาคำตอบตีความหมาย หรือหาข้อสรุป

5. สมมติฐาน (assumption) หมายถึง สิ่งที่ทึกทักเอาเอง หรือคิดไปเองว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนั้น มักเป็นสิ่งที่รับรู้หรือเรียนรู้จากความเชื่อ หรือการหล่อหลอมจากสังคมโดยที่ไม่ได้รับการพิสูจน์ หรือตั้งคำถามต่อเรื่องที่เชื่อ แต่กลับใช้ความเชื่อนั้นมาอธิบายเรื่องต่าง ๆ

6. นัยยะ (implication & consequence) ความหมาย ที่ซ่อนอยู่ในข้อความ สถานการณ์ หรือปัญหาใดปัญหาหนึ่ง การสังเกตเห็นนัยยะดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการประเมินว่า ผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจะเป็นอย่างไร



7. มุมมองหรือกรอบความคิด (point of view) หมายถึง กรอบแนวคิด หรือมุมมอง ที่ใช้ในการให้เหตุผล ซึ่งมีหลายมิติ เช่น มิติของเวลา มิติทางวัฒนธรรม มิติทางศาสนา มิติของอาชีพ กลุ่มสังคม มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ ความคิดของคนเราจะสะท้อนถึงการผสมผสานของมุมมองในมิติต่าง ๆ เหล่านี้

8. การให้ความหมาย (concept) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบ ได้เห็น เป็นการจำแนก จัดประเภท จัดกลุ่มให้กับข้อมูล เรื่องราว สถานการณ์ อารมณ์ รวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ความหมายดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมา อาจจะโดยลำพัง หรือเป็นการกำหนดความหมายร่วมกับผู้อื่น ก็เป็นได้และใช้ความหมายนี้หาข้อสรุป ความสามารถที่จะเอาความหมายออกมาจากสิ่งที่ถูกกำหนดหรือเรียกด้วยความหมายนั้น จะทำให้มีทางเลือกมากขึ้น ที่จะเข้าใจถึงสิ่งนั้น และจะช่วยหาข้อสรุปที่เป็นเหตุเป็นผลได้ ยกตัวอย่างเช่น คำ ๆ หนึ่ง ในภาษาหนึ่ง หากผู้ใช้มาจากต่างสังคม วัฒนธรรม ก็อาจจะมีความหมายที่แตกต่างกันไปได้ ยกตัวอย่างเช่นคำว่าประชาธิปไตย ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

นอกเหนือจากการพิจารณาถึงองค์ประกอบของความคิดหรือเหตุผลข้างต้นแล้ว ก็ยังมีอาจกล่าวได้ว่าเหตุผลหรือความคิดนั้นผ่านกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณครบถ้วนแล้ว เพราะ ยังขาดการประเมินว่าเหตุผลหรือความคิดนั้นมีคุณภาพหรือไม่ ดังนั้นขั้นตอนต่อไปคือการประเมินคุณภาพด้วยการใช้มาตรฐานทางความคิด (intellectual standard) เพื่อพัฒนาการคิดให้เป็นเหตุเป็นผลขึ้นตามลำดับ ซึ่งพอล (Paul, 2002: 97-112) อธิบายถึงความหมายมาตรฐานทางความคิดว่าประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ และการที่จะวิเคราะห์ว่าความคิดหรือเหตุผลนั้นได้มาตรฐานหรือไม่ก็พึงตอบคำถามในแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

1) ความชัดเจน (clarity) คำถามที่แสดงให้เห็นถึงความชัดเจน คือ

อธิบาย ขยายความในประเด็นนี้ หรือปัญหานี้ได้หรือไม่

กล่าวถึงประเด็นนี้ในอีกแบบหนึ่งได้หรือไม่

ยกตัวอย่างประกอบได้หรือไม่

ชี้แจง แสดงให้เห็นถึงประเด็นที่ต้องการได้หรือไม่

2) ความถูกต้อง (accuracy) จะเน้นถึงคำถามดังต่อไปนี้

สิ่งนั้น ปัญหานั้น หรือเรื่องนั้นเป็นจริงหรือไม่

จะมีวิธีการใดที่จะตรวจสอบได้ว่าเป็นเรื่องจริง

จะพิสูจน์ได้อย่างไร



- 3) ความตรงประเด็น (precision) ได้แก่คำถามต่อไปนี้
มีรายละเอียดอะไรอีกบ้าง
ประเด็นที่แท้จริง คืออะไร
- 4) ความสัมพันธ์ (relevance) จะเน้นถามปัญหาดังนี้
ความคิดนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาอย่างไร
ความคิดนี้เกี่ยวข้องกับความคิดอื่นอย่างไร
สิ่งนี้ จะช่วยแก้ปัญหาได้อย่างไร
- 5) ความลึกซึ้ง (depth) จะเน้นถึงคำถามดังต่อไปนี้
อะไรคือความซับซ้อนของคำถาม
จะรับมือกับปัจจัยสำคัญที่สุดในปัญหานี้อย่างไร
อะไรที่ทำให้เรื่องนี้ยาก
- 6) ความครอบคลุม (breadth) คำถามที่จะเน้นถึงการคิดให้ครอบคลุมได้แก่
ควรพิจารณาจากมุมมองอื่นไหม
จะพิจารณาปัญหาในรูปแบบอื่นได้หรือไม่
- 7) ความเป็นเหตุเป็นผล (logical) ควรจะคำนึงถึงคำถามเหล่านี้
สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลหรือไม่
สิ่งนี้เป็นอย่างที่พูดหรือไม่
สิ่งนี้เป็นไปตามหลักฐานที่อ้างอิงหรือไม่
- 8) ความสำคัญ (significance) ได้แก่ คำถามเหล่านี้
อะไรคือข้อมูลที่สำคัญที่สุด ที่จะใช้กับประเด็นนี้
ข้อเท็จจริงนี้สำคัญต่อเรื่องราวนี้อย่างไร
อะไรคือคำถามที่สำคัญที่สุด
ความคิดใดที่สำคัญที่สุด
- 9) ความยุติธรรม (fairness)
ข้อสรุปนี้สนับสนุนหลักฐานที่มีหรือไม่
ข้อสรุปนี้มีความเป็นธรรมหรือไม่
สิ่งที่กำลังทำอยู่นี้เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือไม่



หากได้มีการใช้มาตรฐานทางความคิดประเมินการให้เหตุผลอย่างสม่ำเสมอจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณสมบัติของนักคิด (intellectual traits) ซึ่งชนาธิป พรกุล (ชนาธิป พรกุล, 2554) อธิบายถึงคุณสมบัตินี้ว่าประกอบด้วยคุณลักษณะ 7 ประการ ได้แก่

1. ความอ่อนน้อมถ่อมตน (humility) คือ รู้ตัวว่ามีความรู้จำกัด ไม่พูดอะไรเกินจริง
 2. ความกล้าหาญ (courage) กล้าเผชิญหน้า แสดงความคิดเห็น ความเชื่ออย่างตรงไปตรงมา แม้ว่าบางครั้งจะมีอันตราย
 3. ความเห็นอกเห็นใจ (empathy) ทำให้เวลาคิดมักจะคิดและใช้เหตุผลเหมือนกับว่าตนเองเป็นคนอื่น
 4. ความซื่อสัตย์ (integrity) ซื่อตรงต่อความคิดของตนเอง ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ที่นำมาใช้ และยอมรับในความแตกต่างของความคิดและการกระทำของผู้อื่น
 5. ความมานะพยายาม (perseverance) ต่อสู้กับความยากลำบาก อุปสรรค และความซับซ้อนในงานาประการ
 6. ความเชื่อมั่นในเหตุผล (faith in reason) เชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ที่จะคิดได้และพยายามชักชวนให้ผู้อื่นคิดอย่างมีเหตุผล
 7. ความยุติธรรม (fair-mindedness) ให้โอกาสทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก รับทั้งความคิดที่แตกต่างด้วยใจยุติธรรม และเลือกคำตอบที่มีเหตุผลที่สุด
- ดังนั้น การมีความเข้าใจที่ชัดเจนต่อความหมายของความคิดอย่างมีวิจารณญาณคือการหาเหตุผลต่อประเด็นที่เป็นปัญหา ที่เป็นความเห็นต่าง โดยผ่านการประเมินอย่างรอบคอบย่อมจะช่วยให้ผู้สอนกำหนดเนื้อหาและแนวทางการเรียนการสอนให้ตรงประเด็นอย่างเหมาะสมต่อวัยและระดับการศึกษา เพื่อพัฒนาเยาวชนให้เติบโตขึ้นเป็นผู้มีความคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นพลังผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าแก่ประเทศชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- [1] ชนาธิป พรกุล. (2554). *การสอนกระบวนการคิด ทฤษฎีและการนำไปใช้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [2] ทิศนา แคมมณี.(2544). *วิทยาการด้านการคิด*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทเดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมเนจเม้นท์ จำกัด.



- [3] ทิศนา ขัมมณี, พิมพ์ันต์ เดชะคุปต์, ชนาธิป พรกุล, นวจิตต์ เขาว์กีรติพงศ์, ปัทมศิริ ธีรานุรักษ์, ฤทัยรัตน์ อรเสนา, อภิรักษ์ อนุะมาน, และคณะ. (2549). *รายงานผลการวิจัยเรื่องการนำเสนอรูปแบบเสริมสร้างทักษะการคิดขั้นสูงของนิสิตนักศึกษาครูระดับปริญญาตรี สำหรับหลักสูตรครุศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [4] Cottrell, S. (2002). *Critical thinking skills*. New York: Palgrave Macmillan.
- [5] Paul, R.W. & Elder, L. (2002). *Critical thinking: Tools for taking charge of your professional and personal life*. New Jersey: Pearson Education.
- [6] Paul, R.W. & Elder, L. (2008). *How to read a paragraph*. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press.